

Поліщук О.М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального права*

ПРИВАТНОПРАВОВІ ЗАСАДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ТА ДОКТРИНІ

Спектр сучасних поглядів на наявність, необхідність, життєздатність та ефективність поширення приватних засад у праві різноманітний, втім домінуючою є точка зору про їх перспективність для сфери кримінальної юстиції.

Аксіоматично, що кримінальне право переважно відноситься до галузей публічного права, втім очевидно й те, що й певний приватноправовий (диспозитивний) контент йому притаманний. Диспропорція публічних та приватних засад в кримінальному праві є динамічною з огляду на історичну ретроспективу та сучасні тенденції. Диспозитивні елементи кримінального права, втілені зокрема у диспозитивних нормах, дозволяють неспецифічно для кримінального права врегулювати відносини між сторонами кримінально-правового конфлікту. За термінологією І.Я. Фойницького, ці елементи є «приватними засадами» в праві (Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства: в 2-х томах. - Т. 1., 1996, с. 11.).

Приватно-правові засади, що проникли у кримінально-правову матерію, здебільшого пов'язані з урахуванням волі/інтересу потерпілого, що має юридичне значення та впливає на підставу та міру кримінальної відповідальності.

Досліджуючи приватноправові засади в кримінальному законодавстві та доктрині можна дійти наступних теоретичних узагальнюючих висновків:

1) Наявність приватних засад в кримінальному праві, що базується на врахуванні волі потерпілого та її вплив на підставу, умови та міру кримінальної відповідальності, іде врозрід з традиційною класичною кримінальною доктриною.

Диспозитивність, яка розуміється як можливість потерпілого власною волею впливати на реалізацію кримінально-правових відносин, не суперечить традиційним принципам кримінального законодавства і кримінально-правової політики. Навпаки, вона є уособленням більш широкоформатного погляду на можливості застосування згаданих принципів у сьогоденних реаліях пошуку ефективної кримінально-правової парадигми та на перспективу. Навіть у випадку, якщо диспозитивність як принцип не буде повноцінно співвідноситися з іншими принципами кримінального законодавства, то цілком слушно з огляду на поставлені перед кримінальним законом завдання, новітні тенденції розвитку кримінально-правової доктрини, обирати саме ті, які в найбільшій мірі зможуть слугувати досягненню цих завдань.

2) Процеси антропологізації та індивідуалізації в праві, та кримінальному праві, зокрема, поширення приватних засад, зумовлюють певний контингент учасників кримінально-правових відносин, а саме: потерпілий, суб'єкт злочину та держава. Специфіка приватних засад в кримінальному праві насамперед дійсно пов'язана з центральною фігурою потерпілого. Визначення міри відповідальності може бути пов'язано з позицією таких суб'єктів кримінально-правових відносин, як потерпілі та треті особи, що, забезпечуючи проникнення елементів ресторативної юстиції в наші правові реалії, сприяє модернізації кримінально-правових норм та інститутів (Туляков В.А., Мирошніченко Н.А., Бондаренко

Н.А. Вступ до українського права / За ред. С.В. Ківалова, Ю.М. Обо- ротова, 2005, с. 315.).

З огляду на сучасне законодавство та доктрину, безумовними суб'єктами диспозитивності в кримінальному праві є потерпілі-фізичні особи, потерпілі-юридичні особи та опосередковано їх представники; визнання таких фігурантів як сім'я, суспільство та держава в якості потенційних потерпілих все ще залишається актуальним предметом для наукової полеміки.

3) Потерпілий як суб'єкт диспозитивності в кримінальному праві є суб'єктом саме охоронних кримінально-правових відносин. Лише вчинення суспільно-небезпечного діяння породжує особу потерпілого з відповідними правомочностями.

Охоронні кримінально-правові відносини не обмежуються лише відносинами негативної кримінальної відповідальності. В рамках охоронних кримінально-правових відносин варто виділити принаймні три групи відносин: 1) відносини негативної кримінальної відповідальності. Згадані відносини є класичними для кримінального права і відображають традиційний ретрибутивний підхід «злочин-покарання». 2) відносини охоронного характеру з приводу суспільно-небезпечних посягань, що вчинюються неосудними або малолітніми; випадки невинного спричинення шкоди - казусу. 3) диспозитивні відносини, які можуть називатися в залежності від підстави класифікації норм кримінального закону, типу регулювання, предметної спрямованості як посткриміналь-ні, відновлювальні, заохочувальні або компромісні.

Перші дві групи слід віднести до основних, а диспозитивні відносини - до додаткових (акцесорних). Акцесорність диспозитивних відносин обумовлена рядом причин: 1) виникають лише в результаті вчинення злочину, як юридичного факту існування відносин негативної кримінальної відповідальності; 2) диспозитивні правомочності потерпілого суворо окреслені законом та розповсюджуються лише на обумовлені кримінальним законом випадки.

Сьогодні кримінальне законодавство України, базуючись на плеяді певних принципів, залишається все більше орієнтованим на забезпечення прав суб'єктів злочину, аніж потерпілих. Для хоча б часткового виправлення цієї викривленої тенденції, утвердження гомеостазу захисту прав всіх суб'єктів кримінально-правового конфлікту, варто переосмислити місце диспозитивності серед принципів кримінального законодавства та кримінальної політики. Для кримінального законодавства місце диспозитивності в системі його принципів все ще залишається відкритим.